

ALMANYA'DA ONDOKUZUNCU YÜZYILDAKİ KADIN HAKLARI TARTIŞMALARINA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Hüseyin SALİHOĞLU*

Aydınlanma Çağı'nın bir ürünü olan kadın hakları, kavram olarak kadına erkekle eşit hak, eşit değer ve eşit saygınlık kazandırmak için verilen bir savaşı anlatır. Yüzyılları aşan uğraşılara rağmen kadın hakları sorunu ne yazık ki hâlâ sosyal bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır. Kadına toplumda, ailede ve iş yerinde verilen bugünkü yer kuşkusuz onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllara oranla daha saygındır. Ne var ki, o, erkeğin baskısından ve sömürsünden büsbütün kurtulabilmiş değildir. Toplum kadın ve erkekten oluştuğuna, aile kurumunda iki cinsin birleşmesi ve birbirini tamamlaması esasına dayandığına göre, kadını erkekle aynı düzeyde görmek tartışma konusu bile edilmeden doğal sayılmalıdır. Çünkü toplumun ve ailenin pedagojik, psikolojik ve ekonomik yükünün en az yarısı kadının omuzlarındadır. Mutlu bir ailenin ve mutlu bir toplumun önkoşullarından biri kadına da erkeğe tanınan hakların tanınmasında yatar. Ona, onun insan olduğuna, önyargısız saygı duyulmalıdır. Sosyal ilişkiler insancıl esaslara dayandırılacaksa, kadın erkek tarafından ikinci sınıf bir yaratık olarak görülmemeli, sömürülmemelidir. Çünkü biyolojik fark bir yana bırakılırsa, kadın gerek zihinsel, gerek duygusal yönden erkekten daha eksikli değildir. Bu gerçeğin bilindiğini, en azından uygar toplumlarda bilindiğini rahatlıkla söyleyebiliriz, ama uygulandığını aynı rahatlıkla söyleyemeyiz.

Kadına ilk çağlardan beri bütün toplumlarda ikinci sınıf yaratık olarak bakıldığını, erkek karşısında ast durumda olduğunu pek çok araştırmalar ortaya koymuştur. Bu cümleden olarak kadın Cermenlerde ve eski Yunanlılarda da ezilip horlanmıştır.¹ Din açısından da kadının erkek karşısında eşit bir yeri olmamıştır. Özellikle Hıristiyanlık kadını cezalandırmaktadır. August Bebel "Kadın ve Sosyalizm" adlı eserinde kadının ve işçinin ezilen iki insan varlığı olduğuna değinerek özellikle

*Hacettepe Üniversitesi Edebiyat ve Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyesi.

1. Bkz. Julius Duboc: Fünfzig Jahre Frauenfrage in Deutschland. Geschichte und Kritik, Leipzig 1896, S. 3 ve August Bebel: Die Frau und der Sozialismus, 10. Aufl., Stuttgart 1891, S. 7.

kadının hizmetçileştirilen ilk insan varlığı olduğunu ve kölelik kurumu henüz oluşturulmadan kadının köleleştirildiğini savunur.² Anaerkil toplumdaki babaerkil topluma geçtikten sonra kadın bir hizmetçi, bir seks aracı, bir aşçı, soyun devam ettirilmesi için çocuk doğuracak bir araç olarak görülmüş, onun hiçbir zaman erkekle eşit olabileceği düşünülmemiştir.

Uygarlığın ilerlemesi kadının da gözünün açılmasına neden olur. O, kendi hakları ile ilgili ilk girişimini Fransız Devrimi sırasında yapar. İnsan Hakları Beyanname'sinde bulunduğu boşluklardan yararlanan Olype de Gouges adındaki genç bayan kadına resmi dairelerde çalışma hakkının, seçme ve seçilme hakkının verilmesini ister. Fransa'da Olype de Gouges ile başlayan hareket bir yandan "Kadın Klüpleri" ile, öte yandan da basın yoluyla kadınların kendi davalarını savunmalarıyla ve güncelleştirmeleriyle sürdürülecektir.

Fransız Devrimi ile başlayan kadın hakları hareketi Almanya'da herhangi bir yankı uyandırmaz. Ancak Fransız Devrimi'nden önce Alman Aydınlanma Çağında pek fazla etkili olmamakla birlikte kadın hakları konusunda kimi yayınların yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Theodor G.v. Hippel "Evlilik Üzerine" (1774) ve "Kadının Yurttaş Olarak İyileştirilmesi Üzerine" (1792) adlarında iki kitap yazmıştır. Uzun yıllar gözden kaçan ve âdeta unutulmuş bu yazar, savunduğu fikirlerle kendisinden sonra kadın hakları hareketine öncülük eden başta Stuart Mill olmak üzere söylenecek pek fazla bir şey bırakmadığı görülmektedir. Hippel bu sorunu çok yönlü olarak ele alır ve "Evlilik Üzerine" adlı eserinde erkeklere "Neden kadın ben deyimem? Neden kadınlar kişilik sahibi olamazlar?" gibi sorular yöneltir.³ Ne var ki, bu tür düşüncelere tutucu Alman toplumu iltifat etmez.

Kadın hakları konusunda büyük Fransız Devrimindeki eğilimler 30 Temmuz 1830 Beyanname'sinde de görülmektedir. Kadına verilecek hakların öncelikle aile içinde gerçekleştirilmesi istenir. Kadın düşmanı filozof Schopenhauer'in annesi Johanna Schopenhauer edebiyat çevrelerinde soruna ilk kez sahip çıkan yazar sıfatını alır. Anne Schopenhauer kadının erkekle eş değer ve saygınlıkta olduğunu hem Weimar sarayında hem de romanlarında savunur. Johanna Schopenhauer'i diğer kadınlar izleyecektir. Onlar kadın ve erkeğin hem evlilik içinde hem de dışında eşit haklara sahip olmalarını, kadınları köleleştiren fahişelik kurumunun kaldırılmasını ve evliliğin sevgi temeline dayandırılmasını isterler. Bu kadınların başında kontes Ida Hahn-Hahn ve Luise Anton gelir. Şiir ve romanlarında 1850'lere kadar bu tür konuları işlerler.

2. Bkz. August Babel: Die Frau und der Sozialismus, 10. Aufl., Stuttgart 1891, s. 7.

3. Bkz. Hüseyin Salihoğlu: Frauenemanzipation und Eheproblematik bei Gerhart Hauptmann (Doçentlik Tezi), Ankara 1978, s. 8.

Almanya'daki kadın hakları hareketi gerçek anlamda bu sıralarda başlar. Kadının toplumsal durumuna bakıldığında onun evlenmeye zorlandığı görülür. Kendisi de bunu benimsemiştir, çünkü evlilik onun bir nevi geçim kurumu demektir. Bu nedenle kadın evlenmeyi ne pahasına olursa olsun kendisi için bir zorunluluk olarak görür. Ancak bu koşullarda ortaya çıkacak bir evlilik birliğinin kadına nelere mal olacağını irdeleyen Bebel, devleti ve kiliseyi de eleştirerek özetle şunları belirtir:⁴ Nikâh memuru ya da din görevlisi evliliğin kurulma nedenini araştırmaz. Evlenecek çiftler arasındaki uyumsuzluğa bakmaz; yaş farkı, düşünce ayrılıkları ve vücut uyumsuzluklarına bakmaksızın nikâh kıyılır. Evlilik birliğinin kurulmasındaki nedenler belli olmadığından ömrünün de ne kadar olacağı kestirilemez. Bu türden kurulan evlilikle insanlar zorla birbirine bağlanmaktadır. Sonuçta zararlı çıkan kadındır, çünkü o erkeğin kölesi olmaya zorlanmakta, evlilik görevinin gereği olarak erkeğin isteklerine boyun eğmektedir. Bu durum ise geniş anlamda kadının fahişleştirilmesi demektir. Çünkü kadın özgürlüğü olmayan bir zevk aracı yapılmıştır, erkeğin malıdır ve ona mutlak olarak bağlıdır. Alman medeni kanununa da atıfta bulunan Bebel kadının belli haklardan yoksun bırakıldığını şu sözlerle açıklar:

Alman medeni kanununa göre, kadın her alanda erkek karşısında reşit değildir. Aile içinde çocukların geleceği konusundaki kararı kadın değil erkek verir. Kadının malını genellikle erkek yönetir. Hatta kadın, kocası ölünce çocuklar için çok kez bir vasi tayin etmek zorundadır. Ekonomik gücü olsa bile çocukların eğitimi sorumluluğunu üstlenebilmek için yeterli ve reşit olarak görülmemektedir. Miras hakkı sınırlıdır. Miras hakkını ailede ilk doğan çocuğa veren yasanın yürürlükte olduğu yerlerde bile ilk doğan çocuk kız ise miras hakkından yararlandırılmamaktadır. Kendisinden küçük erkek kardeşleri varsa, mirasa ancak erkek kardeşlerin ölümünden sonra sahip olabilir. Hiç erkek kardeşi yoksa da miras hakkı vardır.⁵

Kadın pek çok haklardan mahrum bırakılırken ona eşini seçme özgürlüğü bile verilmemektedir. Oysa ideal bir evlilik birliği için kadını da memnun edecek bir birleşmenin olması gerekirdi.

Ondokuzuncu yüzyılın toplumu geçmiş yüzyıllara oranla kuşkusuz daha uygardır. Ancak yukarıda sergilemeye çalışıldığı gibi ona Alman toplumunda daha "onurlu" bir yer verildiği söylenemez. Alman kadı-

4. Bkz. A. Babel s. 91.

5. A.g.e. s. 209.

nının kendi sorunlarına kendisinin eğilmesini idrak edişi ve erkekler dünyasına karşı savaşımını başlatması oldukça geç olmuştur. İlk kez Louise Otto (Louise Otto-Peters) adındaki bayan, kadın hakları sorununu 1843'te Alman kamuoyuna duyurur, kadının devlet meseleleri ile ilgilenmesinin salt bir hak değil aynı zamanda bir görev olduğunu belirtir. Başını Louise Otto'nun çektiği ve kadının ekonomik, siyasal, hukuksal ve ahlaki bakımlardan dışlanmasına karşı verilen bir savaş anlamını taşıyan bu hareket ile burjuva kadın hakları mücadelesi başlamış olur. Hareketin amacı kadını eğitmektir, çünkü eğitim görmüş kadın daha iyi bir ev kadını, erkeğinin yüzünü kızartmayacak bir eş olacaktır. Erkekler artık becerikli ev kadını, kendini çocuklarına adayan anneyi, terbiyeli ve özverili, yumuşak kalpli, duygulu ve uysal eşleri aramaktadırlar.⁶ İşte bu nedenlerle anneler, kızlarının daha iyi bir evlilik yapabilmeleri için erkeklerin beğenileri doğrultusunda onların kültürel düzeylerini yükseltmek isterler.

Ancak Louise Otto 1847'de yazdığı bir yazısında kızlara verilen eğitimden hoşnut olmadığını, verilen eğitimle kadının erkeğe bağımlı olmaktan kurtulamadığını, oysa amaç kadının bağımsızlığının sağlanması olduğunu vurgular:⁷ Kızlar ancak ondört yaşına kadar eğitim görmektedir, daha sonra yalnızca dans, piyano, Fransız ve İngiliz edebiyatı, resim ve örgü, temizlik ve benzeri şeylerle meşgul olmaktadır. Böylesi bir eğitim körü körüne itaat etmeyi, yarı aydın denilebilecek bir kişiliği kazandırır. Sonuç kendi kendine yeterli olmayan kadınların yetiştirilmesi demek oluyordu. Hatta kimi kadınlar yaşamları boyunca çocuk olmaktan kurtulamıyordu. Evlendikleri zaman kocalarının düşünceleri doğrultusunda karar veriyorlardı. Otto'ya göre kızlar "erkeklerin kuklası" olacak biçimde yetiştirilmekteydiler. Oysa böylesi bir eğitim almış olan kadınlar iyi bir eş olmadıkları gibi iyi bir ev kadını da olamıyorlardı. Bu durumun ortadan kaldırılması için kızlara da yüksek öğrenim kapısının açılmasını isteyen Otto onların dünya ve Almanya tarihini, doğa bilimlerini öğrenmeleri, spor yapabilmeleri gereğini dile getirir, ama bilimsel çalışmalar yapmalarına gerek yoktur. O, isteklerinin bir doğa gereği ve Hıristiyanlığın arzusu olduğunu da belirtecektir.

Kadın evlenmeye zorlandığı yukarıda belirtilmişti. Evlenmese ya da boşansa ne olurdu? Kadının değerinin erkeği ile ölçüldüğü bir toplumda yalnız olan (bekâr olan) ya da boşanmış olan kadın alay konusu edilmekteydi. Aslında her iki durumda da toplum ona iyi gözle bakmıyordu. Bununla birlikte bir kez evlenmiş olmak yine de bir meziyet sayı-

6. Bkz. Margrit Twellmann-Schepp: Die deutsche Frauenbewegung. Meisenheim/Glan 1972, s. 5.

7. Bkz. A.g.e. s. 6 ve d.

lıyordu. Bu nedenle dul bir kadın hiç evlenmemiş olan bir kadından biraz daha saygındı. Kadının öğrenim özgürlüğü elde etmesi özellikle yalnız olan bayanların toplumsal durumunu iyileştirecekti. Öğrenim böyle durumda olan kadınlar için daha bir gereklidi; eğer öğretmen, büro elemanı ya da anaokulu-kreş öğretmeni olmak için eğitim görmüş iseler, ekonomik bağımlılıktan kurtulmuş olacaktı.

Öte yandan endüstrileşme ondokuzuncu yüzyılda toplumsal yapıda büyük çalkantıları ve değişimleri de beraberinde getirir. Fabrika üretiminin devreye girmesiyle birlikte daha önce evinde yemek pişiren, çamaşır yıkayan, giyecekleri örüp diken, iplik eğiren, sabun ve mum üreten kadın ev ortamından çıkarılıp "iş pazarına" girmeye zorlanır. Çünkü fabrikadaki seri üretim onun işini elinden almış, mevcut pozisyonunu sarsmıştır. Erkeğin tek başına elde ettiği kazanç ailenin geçimini karşılamadığından aile geçim sıkıntısına düşer. Maddi sıkıntılar içine düşen ailede eşler birbirini sevseler bile mutlu olmaları olanaksızlaşır. İşte bu nedenlerle kadının dışarıda çalışması zorunlu hale gelir. Ve böylece o, ailenin geçimine katkıda bulunabilmek için iş pazarlarında üretim aracı olur. Artık erkeğine "miras doğuran", ev işlerini gören bir kimse olmanın yanında ucuz bir iş gücü olmuştur o. Kadına yeni iş ortamında da eşit davranılmaz. Bunun için Louise Otto çalışan kadınların sorunlarını da ele alır. Onların çalışma koşullarının kötülüğünü ve sömürülüşlerini kendi yönettiği "Frauen-Zeitung"da kamuoyuna duyurur. Ayrıca Louise Aston, Fanny Lewald ve Louise Mühlbach gibi kadınlar halk kesiminden gelen kadınların sorunlarını sosyal eşitlik kavramı çerçevesinde yazılarında ve edebi eserlerinde işleyip yansıtlar. Ancak sorunlara yaklaşımlarında sınıfsal bir perspektif bulunmamaktadır.

Mart Devrimi (1848) öncesinde verilen tüm mücadeleler babaerkil düzene karşı gösterilen bireysel tepkilerin ötesine geçmez. Bununla birlikte kadınların en azından bir bölümü toplumda aşağı bir sınıf olarak görüldüklerinin ve horlandıklarının bilincine varıp basın aracılığı ile kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışır. Kadınların baskı altında tutulmalarının temel nedeni ile ilgili görüşler onlara yeterli eğitimin verilmemesi noktasında odaklaşır. Hemen hemen tüm kadın yazarlar kızların yetersiz eğitimleri karşısında tepkilerini dile getirmiş ve bunu yazılarının ortak konusu etmişlerdir.

Kadın hakları hareketinin bu ilk yıllarında soruna iki ayrı yaklaşımın bulunduğunu görüyoruz. Örneğin Fanny Lewald, Malvida von Meysenburg ya da Louise Otto Peters gibi bayanlar yukarıda da işaret edildiği gibi evliliği kadın için kaçınılmaz bir kurum olarak görürler ve kadının evlenmemesi ya da evlenememesi durumunda bir meslek sahibi olması gereğini savunurlar. Buna karşın Mathilde Franziska Anneke, Louise Aston ve Ida Gräfin Hahn-Hahn evliliğe, kadını baskı altına alan bir bağımlılık kurumu olarak bakarlar ve bu nedenle ona karşı çıkarlar.

Kadının edineceği meslekler konusunda da gruplar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Fanny Lewald gibi kadınlar kızlar için bakıcılık ve eğitimcilik gibi meslekleri uygun görürken Louise Aston kadınlara erkek arasında yapılan meslek ayırımına tümünden karşı çıkar; tüm mesleklerin kızkardeşlerine de açılmasını ister. Louise Aston ile Mathilde Franziska Anneke'nin kadın erkek eşitliğinden anladıkları şey günümüzün "feminist" görüşüne benzemektedir.

1848 Mart Devrimi girişiminden 1865'lere kadar kimi yasakların da etkisi ile kadınlar seslerini duyuramazlar. Aileler kız çocukların değil erkek çocukların öğrenimine önem verir. Bu arada kimi kadınların kadın hakları hareketine karşı olduklarını da belirtelim. Örneğin Louise Büchner adındaki bayan kadınların öğrenim görmeye yetenekli olmadıklarını iddia ederek onların mutfak ve ev işleri ile ilgilenmelerini uygun görür.⁸

1865'lerden sonra Alman kadın hakları hareketi salt basın organlarında çıkan makalelerle sürdürülmez, artık örgütlenmeler başlamıştır. Louise Otto-Peters 1865'te "Der Frauenbildungsverein" i ve birkaç ay sonra da "Der Allgemeine Deutsche Frauenverein" i Leipzig'de kurar. Aynı yıllarda Berlin'de "Der Verein zur Förderung der Erwerbsfähigkeit des weiblichen Geschlechts" adında başka bir dernek kurulur; bu dernek daha sonra "Lette-Verein" adını alacaktır. "Der Frauenbildungsverein"-in ilk resmi toplantısında ünlü kadın hakları savunucusu Auguste Schmidt Alman kadın hakları hareketinin temel amacını "Biz yalnızca iş arenasının bize ve kızkardeşlerimize açılmasını istiyoruz" sözleriyle açıklar. "Lette-Verein" ise kadınların, akademik olanlar da dahil pek çok meslekleri elde ettikleri ülkelere bakar ve bunlardan özellikle ABD, İngiltere ve Fransa'yı örnek göstererek Alman kadınının da bilim, ticaret, el sanatları ve teknik alanlarda çalışmasına izin verilmesini ister. Siyasi bakımdan kadın erkek eşitliğini bu dernek bilinçli olarak istememiştir.

Bu istek ve çalışmalara paralel olarak kimi işçi derneklerinde kadın işçilere erkek işçilerle eşit iş ve eşit ücret verilmesi istekleri gündeme getirilir. Bu tartışmalarda bir yandan kadın işçilerin ulusal ekonomi için "değerli" oldukları vurgulanıp onlara yardımcı olmanın gereği dile getirilirken öte yandan önce işçilerin eşitliğinin (haklarının) sağlanması ve ondan sonra kadının eşitlik hakkının düşünülebileceği belirtilir. Tutucu erkekler ise erkeğin çalışmasının yeterli olduğunu, kadının doğası gereği ev işlerine yatkın bulunduğu için çalışmasına gerek bulunmadığını ileri sürerler. "Lette-Verein" işçi ve yoksul kesim kadınlarının sorunları ile zaten ilgilenmemektedir. Diğer konularda "Lette-Verein" ile "Der Allgemeine Deutsche Frauenverein" arasında istekler bakımından çok az farklar vardır.

8. Bkz. A.g.e. s. 30.

Leipzig’de toplanan ilk Alman kadınlar konferansında çalışmanın (işin) “kadın cinsinin görev ve onuru” olduğu ilan edilerek onun “önyargı boyunduruğundan” kurtarılması istenir. Kadının eğitilip yetiştirilmesini sağlayacak okullarla “Kadın Yüksek Okulları” üzerine görüşmeler yapılır, istekler dile getirilir. Bu tartışmalarda ve isteklerde John Stuart Mill’in almancaya 1869’da çevirilen eseri “On the Subjektion of women”-nin önemli rolü olduğuna mutlak gözü ile bakılabilir.

Kadının en “doğal”, en “gerçek” ve en “kutsal” mesleğinin eş ve anne olduğu düşüncesi korunmaktadır. Ekonomik bakımdan bağımsız olması, kendi kendine yeterli olması ve kişiliğini geliştirmesi ise en büyük arzudur. Yani kadın hem eş ve anne olacak hem de ekonomik bağımsızlığı bulunan, kendi kendine yeterli bir kişilik elde edecekti. Evlilik kadın için bir geçim kapısı olmaktan çıkmalı ve sevgi temeline dayalı bir birliktelik olmalıydı. Bunun için eşler ekonomik ya da başka sebepler olmaksızın birbirlerini özgürce sevmeli ve bu esaslara göre evlilik birliğini kurmalıydılar. Sürekli gündemde tutulan bu tür tartışma ve istekler henüz uygulama aşamasında değildiler. Bunlara ancak kuramsal “ilerlemeler” denilebilir.

Bununla birlikte hareket erkekler dünyasını ürkütmüş olacak ki, bir dizi bilim adamı harekete karşı cephe alarak sesini yükseltir. Kadının evin sınırları dışına çıkamayacağı konusunda ağız birliği ederler, çünkü bu gelmiş geçmiş bütün zamanlarda da böyle olmuştur. Kadın denen varlık çocuk doğurmalı, büyütmeli ve erkeğin boyunduruğunu taşımalıdır. Mantıksal düşünme, soyutluk ve sistem kadının işi olamaz, çünkü onda bunlara yetecek güç yoktur. Eğer onlar zihinsel bilimlerle ilgilenir, öğrenim görür ve uygulamaya kalkarlarsa “dişiliğin karakteristik çekiciliği” ortadan kalkar ve sonuçta kadın kadın olmaktan çıkar, eş ve anne olamaz. Bilim adamlarının bir bölümü ise kadının doğasının ve biyolojik yapısının bilimsel konular için uygun olmadığını iddia eder. Örneğin anatomi profesörü Bischof kadının vücut yetersizliğine kanıt olarak beyninin erkeğin beyninden daha hafif olmasını gösterir. Ayrıca kadının gerek ay hali gerek hamileliği ve klimakteryumu her türlü kapsamlı bir öğrenime ve çalışmaya engeldir. 1870’li yıllarda sosyalist eğilimli olanlar arasında da kadının mesleği konusunda benzer düşünceleri savunan geri kafalıların eksik olmadığını görüyoruz. Bunların ortak görüşüne göre “kadın eve aittir”. Kadın haklarına karşı olanlar “Kızlar eğer zihinsel işlerle uğraşırlarsa sağlıklarını yitirirler” inancını yaymaya çalışırlar. İlahiyat profesörü Philipp von Nathusius’a göre kadına verilecek eğitimin temel amacı “sevmeyi, bağlanmayı, itaat etmeyi, hizmet etmeyi” öğretmek olmalıdır.⁹

9. Bilim adamlarının iddiaları ile ilgili olarak bkz. Salihoglu: s. 15-16.

Bencilliğin ve önyargıların bir ürünü olduğu muhakkak olan bu beyanlara karşın “yeni” kadın tipi gelişmesine devam eder. Kadın hakları savunucuları tüm bu iddiaları çürütmeye çalışırlar. “Der Allgemeine Deutsche Frauenverein’in” organı olan “Neue Bahnen” gazetesinde Anna John-Siegel’in ateşli bir yazısı yayımlanır. Siegel bu yazısında kadının kendi kendine yeterli olabileceği konusunda şunları söylüyor: “Akıllı ve zeki bir kadının yönetilmeye gereksinimi yoktur, o kendi kendini idare edebilir. [...] kimsenin hoşuna gitmesi gerekmez, onurlu ve bağımsız olarak yaşamını sürdürebilir, çünkü o dünyada kendi yaşam başarısını ortaya koymaktadır.”¹⁰ “Lette-Verein” adına savaşım veren Hedwig Dohm ise 1872-76 yılları arasında yazdığı pek çok yazıda özetle aşağıdaki hakların verilmesini ister:¹¹

- a) Kadın ve erkeğe ilkokuldan üniversiteye kadar eşit öğrenim hak ve olanaklarının tanınması,
- b) Tüm mesleklere kadın ve erkeğin eşit olarak girme şansının verilmesi,
- c) Her iki cinse özel ve resmi haklarda eşitlik tanınması.

Dohm bu hedeflere ulaşabilmek için kadının seçme hakkına kavuşturulmasını zorunlu görmekte ve onu istemektedir. Burada kadın yazarların pek çoğu gerçek adını kullanmaktan kaçınıp takma ad kullandıklarını ve tartışmalarda temkinli davranmaya büyük özen gösterdiklerini de kaydedelim.

Fransa, İngiltere, İsviçre, İskandinav ülkeleri ve ABD’de bu yıllarda kızlara tanınan öğrenim olanaklarının erkek çocuklarla eşit düzeye çıkarıldığı görülmektedir. Almanya’daki örgütlü kadın hakları savunucuları bu ülkeleri örnek göstererek kız liselerinin açılmasını isterler. Hatta kimi kadın hakları dernekleri kız liseleri açarlar ve İsviçre’de okuyan Alman kızlarını parasal olarak desteklerler.

Öğretmenlik yukarı ve aydın kesim kadınları için uygun bir meslek olarak bakılmaya başlanmıştır. Bayan öğretmenler erkek meslektaşlarından daha az ücret almakla birlikte ekonomik bağımsızlığa adım attıkları söylenebilir. Bu tarihten sonraki kadın hakları savaşımını bayan öğretmenler yürütecektir. Alman kadın hakları hareketinin öncülüğünü yapan ve bu uğurda savaşım veren Auguste Schmidt (1833-1902), Klara Zetkin (1857-1933), Helene Lange (1848-1930), Minna Cauer (1841-1925) ve hukuk doktoru Anita Auguspurg (1857-1943) gibi bayanlar öğretmendi. Kız yüksek okullarını bitiren kızların öğrenimlerini birazcık olsun devam ettirme olanağı buldukları tek kuruluş “Kadın Öğretmenleri Semineri”-dir. Bu kuruluş 1889 yılına değin faaliyet gösterir.

10. Neue Bahnen, 11. Jg., 1876, Nr. 5/6.

11. Twellmann-Schepp, s. 62.

Bu gelişmeler devam eder ama kadın yine de dışlanmaktan ve ezilmekten kurtulamaz. Bayan öğretmenleri ele alırsak, bunlar artık meslek sahibi olmuşlardı ve kendi başlarına sayılabilirlerdi. Ancak resmi okullarda kendilerine iyi davranılmamaktaydı. Bayan öğretmen evde kocasına gösterdiği itaatı okul yönetimine karşı da göstermek zorundaydı. Okul evin bir devamı olarak anlaşılmaktaydı. Kısaca bayan öğretmenlere görev verilirken erkek öğretmene bir bayan yardımcı verilmiş oluyordu. Bayan öğretmenin evlenmesine izin verilmiyordu. Yasağa rağmen evlenirse mesleğini bırakmak (ayrılmak) zorunda idi. Yaşı ilerlemiş bayan öğretmenin görevini devam ettirme şansı hemen hemen yoktu, çünkü daha kolay itaat ettiklerinden ve erkeğe hoş birer arkadaş olduklarından dolayı eğitimci genç kızlar tercih ediliyordu.

Bu arada kadınların üniversite ve yüksek okullara kabul edilmeleri gündeme gelmiştir. Özellikle kadın hakları hareketinin temsilcileri ve kimi düşünen erkekler kadına yüksek öğrenim hakkının verilmesini ister. Ne var ki, karşıt görüşler hemen seslerini yükseltecektir. Belli tutucu çevreler bu talebe şiddetle karşı çıkar. Biraz daha ılımlı sayılabilecek çevreler, kadına çok sınırlı bir alanda yüksek öğrenim hakkı verilmesine rıza gösterir. Çünkü bu çevreler kadının yüksek öğrenim yapmak için yeterli kapasitesinin olmadığına inanmaktadır ve delil olarak da kadınlar arasında bir dâhinin yetişmemiş olduğunu göstermektedirler.

August Bebel'in yukarıda sözünü ettiğimiz eseri "Kadın ve Sosyalizm" 1879'da yayımlanır. Bebel bu eserinde dâhilerin gökten zembille inmediğini, kadına da öğrenim hakkı ve kendini yetiştirme olanağı tanınması gerektiğine işaret ederek tarihin, kadına bu şansın verilmediğini ve binlerce yıldan beri onun baskı altında tutulduğunu gösterdiğini belirtir.¹² Dikkatleri özellikle İsviçre'de yüksek öğrenim görmekte olan kadınlara çeken yazar yabancı ülkelerden de gelen kadınların orada yüksek öğrenim görüp başarılı olduklarını ve bu nedenle kadınlar aleyhinde söylenenlerin dayanaktan yoksun olduğunu vurgular. Ayrıca ABD kadınların yalnız yüksek öğrenimde başarılı olduklarını göstermekle kalmayıp onların üstlendikleri işleri de başarı ile yürüttüklerini kanıtlamaktadır. Onun bu görüşlerinin kadın hakları savunucularının büyük çoğunluğu tarafından paylaşıldığı görülmektedir.¹³ Bebel diğer yandan kadının beyninin erkeğin beyninden daha küçük olduğu ve bu nedenle yüksek öğrenim görmek için yeterli olmadığı iddiasını da çürütür:

12. Bkz. A. Bebel,..... s. 181.

13. Bkz. Elisabeth Gnauck-Kühne: Das Universitätsstudium der Frauen, Leipzig 1891, s. 24 ve d.

Vücut büyüklüğü ile vücut ağırlığı ortalamasına bakılırsa kadın beyni genellikle erkeğinkinden daha büyüktür. ... Mesele büyük olasılıkla salt beyin ölçüsü meselesi değil, aksine daha çok beyin organizasyonu ve nihayet beyin gücünün kullanımına ve işletilmesine bağlıdır.¹⁴

Alman kadın hakları hareketi başından beri hekimlik ve eczacılık mesleklerine karşı yakın ilgi duyar. Çünkü kadınların ve ulusun mutluluğu için bayan öğretmenler gibi bayan hekimlerin de gerekli olduğuna inanır. Ve eğitim, yardım ve bakım gibi özellikleri olan mesleklerin daha çok kadının kişiliğine, onun doğuştan taşıdığı kendini adama ve özverili özelliğine uygun düşeceğine kesin gözle bakılmaktadır. Bu yıllarda eyaletlerin kültür bakanlıklarına yapılan yazılı başvurularda kadınlara dış tabipliği, kimyagerlik, gazetecilik, öğretim görevliliği ve avukatlık gibi mesleklerle ilgili öğrenim izni verilmesi istenir. Böylece kadın hakları davasında hedefler genişletilmiş olur. Ama tüm bu istekler ortaya konulurken kadının *kadınsı* özelliği vurgulanarak hareket edildiği unutulmamalıdır.

Kadının çalışmak istemesinin başlıca iki amacı bulunmaktadır: Birincisi erkeğe bağımlı olmaktan kurtulup kendi kendine yeterli olmak. İkincisi ise -bu daha çok alt gelir gruplarında görülmektedir- tek kişinin kazanması ailenin geçimine yetmediği için kadının ailenin gelirine çalışarak katkıda bulunmak istemesi. Eğitim gören kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sıkıntılar işçi olarak çalışan kadınlar için de geçerlidir. Örneğin işçi kadınlara da eğitim görmüş kadınlarda olduğu gibi erkeklere oranla daha az ücret ödenmektedir. Ücret eşitsizliğinin yanında işçi kadınlara ağır, pis, sağlığa zararlı ve genelde az ücret ödenen işler verilmektedir. Genelde tüm çalışan kadınlar, özelde işçi kadınlar horlanmaktadır. Kadın hakları savunucuları çalışan kadına saygı duyulmasını, erkeklerle eşit ücret verilmesini isterler. Çünkü düşük ücret ve açlık kadının kötü yola düşmesine neden olacaktır. Bu tehlikeye karşı ilk uyarıyı 1866'da Louise Otto-Peters yapmıştı. Kadının onurunun korunması ve fahişeliğin önlenmesi tekrar gündeme getirilir. Sorunun çözümü için önce kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi, aralarında dayanışma sağlanması önerilir. Kadın ve erkek işçilerin omuz omuza vererek ücret konusunda birbirlerini desteklemeleri durumunda "sermaye egemenliğinin" kırılacağı, ezilme ve sömürülmenin ortadan kalkacağı belirtilir.

İşte tam bu fikirlerin savunulduğu sırada örgütlü kadın hakları hareketinde farklı yönelişlerin de ortaya çıktığını görmekteyiz. Bun-

14. A. Bebel: s. 187.

lardan birincisi 50'li yıllarda başlayan burjuva kadın hakları hareketi, ikincisi ise 80'li yılların sonunda belirgin hale gelen sosyalist kadın hakları hareketidir. Burjuva kadın hakları hareketinde “ılımlılar” ve “radikaller” olmak üzere iki fraksiyon bulunmaktadır. Bu yönelişlerin ışığı altında kadın hakları hareketi farklı amaçlar güdecektir. Örneğin sosyal demokrat Lily Braun burjuva kadın hakları temsilcileri tarafından 1898'de düzenlenen “Berlin Uluslararası Kadın Kongresi'ne” katılmaz. Klara Zetkin'le birlikte yaptığı açıklamada burjuva kadınlarla birlikte çalışmayı reddettiğini söyler, çünkü Braun'a göre burjuva kadın hakları hareketi önyargısız, mantıklı ve köklü bir hareket değil, bir hanımefendiler sorunudur (Damenfrage).¹⁵ Braun bu açıklamasında özellikle kadın işçilerin buldukları durumu gözönüne alarak burjuva kadınların belki bu çalışan kadınlar kitlesine acıdığını ve bunun sonucunda güzel ve etkileyici konuşmalar yaptıklarını, ama bunun etkili bir eylem için yeterli olmadığını ifade eder.¹⁶

Braun evlilik sorununu da ele alır ve soruna sosyal demokrat açıdan yaklaşarak sosyal demokratların evlilik kurumunu yıkmak gibi bir amaçlarının bulunmadığını, aksine buradaki amacın kadın ve erkeğin ekonomik bakımdan eşit olmaları ve evliliğin bir zorlama sonunda kurulmaması olduğunu belirtir. Toplumun üst kesimindeki evlilikler karşılıklı sevgiye değil ekonomik varlığa dayanmaktadır. Bunun adı ise “ticari evlilik”dir. Kızların erkeklerden ayrı eğitilmesi doğru değildir. Eğer onlar ilk kez balolarda, panayirlarda ve çeşitli benzer toplantılarda tuvaletli giyimler içinde yüzeysel olarak tanışıp evlenirlerse, ancak evlendikten sonra birbirlerinin ilgi ve karakterlerini tanırlar. Bu durumda her ikisi için de hoşla gitmeyecek bir sürpriz ortaya çıkabilir. Bu mutsuz çift çok ender durumlarda ayrılabilir, genel olarak bir yaşam boyu birbirine katlanıp sürüklenmek zorunda kalır. Böylesi mutsuz bir ailede çocukların büyümesini sakıncalı bulan Braun kadın ve erkeğin sevgiye dayalı bir seçimle evlilik birliğini kurmalarını savunur. Kadın hakları savunucusu Paul Bergmann da 1898 yılında yaptığı çeşitli konuşmalarda kadın hakları hareketinin geniş kitlelere mal olduğunu ve artık durdurulamayacağını büyük bir övgü ile dile getirdikten sonra kendisinin de “özgür aşk” düşüncesine belli ölçüde katıldığını, çünkü böylesi bir evliliğin evlilik kurumunun yüksek derecesi olduğunu, yani çiftlerin özgür isteği dışında başka bir zorlamanın bulunmadığı temiz ve kutsal bir evlilik olduğunu belirtir. Nikâhın yalnızca dışarıya karşı olan endişelerden dolayı yasal bir formalite olması gerektiğini savunan Bergmann bu esaslar üzerine

15. Bkz. Lily Braun-Gizycki: Frauenfrage und soziale Frage, Berlin 1986, s. 3 ve Käthe Schirmacher: Die moderne Frauenbewegung, 2. Aufl., Leipzig 1909, s. 83.

16. Bkz. Lily Braun-Gizycki, s. 8.

kurulan evlilikte mutsuz olma olasılığına daha az ihtimal verir. Ayrıca “yeni evlilik” zorlama evliliğe oranla daha kolay boşanma olanağı verecektir.¹⁷

Kadın hakları sorununa natüralizmle birlikte edebiyat dünyasının da sahip çıktığı görülmektedir. Ancak kadın erkek eşitliği, kadının emansipe olması ve yeni kadın tipi konularında yabancı yazarların Alman yazarlara etkili olduğu gözden kaçmamaktadır. Özellikle Zola'nın “Nana”'sı, Ibsen'in başta “Nora”sı olmak üzere “Hayaletler”i, “Rosmesholm”u, “Hedda Gabler”i ve “İnşaat Ustası Solness”i, Strindberg'in “Evlenmek”i, “Julie”si, Tolstoy'un “Kreuzsonatları” ve “Ana Karenina”sı örnek gösterilebilir. Bu eserler evlilik anlayışındaki değişmelerin ışığı altında “kötü yola düşen”, anlaşılmayan ve emansipe olan “yeni” kadın tipini canlandırırlar. Kadın haklarının amansız savunucusu Lily Braun'un “ticari evlilik” olarak adlandırıp reddettiği “burjuva evliliği” erkek için bir çıkar evliliği olarak düşünülmektedir. İki cinsin birbirini tamamlamasına ve sevgi esasına dayalı olmayan bu tür birleşmeler “yalan evlilik” olarak da nitelenir. İşte bu yalan evlilik ilk kez Ibsen'in “Nora” adlı tiyatro eserinde bütün çıplaklığı ile sergilenir. Nora evlilikle ilgili yerleşik geleneklere başkaldırır. Anne ve eş olmak için değil insan olmak için savaşıyor, bilinçlenir ve bir kukla olmak istemez, kocasının enstrumanı olmayacağı bir yaşamı seçer. O, eski anlamdaki evliliği yıkar. Ibsen bu oyundan dolayı çok eleştirilir, ama aynı konuları işleyen yeni eserler yazmasını kimse önleyemez.

1885 yılında Münih'te yayın hayatına giren “Gesellschaft” dergisi ile kadın hakları sorununa edebi alanda tartışma platformu yaratılmış olur. Dergide genellikle kendini insan haklarına ve kadın haklarına adanmış kadınlar çalışmaktadır. Kadın artık yavaş yavaş kendi düşünce özgürlüğünün tadına vardığını burada sergiler. Özellikle Irma von Troll-Borostyàni ve Clara Viebig ateşli yazılar yayımlarlar. “Gesellschaft” adlı derginin kurulmasından beş yıl sonra Berlin'de “Freie Bühne für modernes Leben” adındaki dergi yayına girer. Bu iki derginin amacı yalnızca kadın hakları konusunda yayın yapmak değildir. Bunlar bilindiği gibi natüralist akımın öncülüğünü yapan edebi dergilerdir. Ancak natüralizm kendi ilkesi gereği olarak bu konudaki değişik görüşleri yansıtan makalelere zaman zaman yer verir. Kısaca “Freie Bühne” olarak bilinen dergideki ilk yazıyı Ferdinand Simon¹⁸ yazar. Simon yazısında kadını yalnızca zihinsel eğitimin özgür kılacağını belirtmekte ve üniversite öğreniminin kadınlar için gerekli olduğunu savunmaktadır. Kadının

17. Bkz. Paul Bergmann: Die werdende Frau in der Dichtung, Leipzig 1898, s. 24.

18. Bkz. Freie Bühne I, 1890, s. 39-42.

kötü yola düşmesini önlemenin şartı ekonomik özgürlük ise bunun önşartı da ona okuma özgürlüğünün verilmesidir. Babaerkil aile tipindeki babaya gösterilen mutlak itaattan vazgeçilmeli, çocuklara keyflerine göre davranmalarına izin verilmeli, herkesin özgürlüğü karşısında saygılı olunmalıdır. Aynı dergide aslen Danimarkalı olan Laura Marholm'un bir yazısı yayımlanır. Marholm bu yazısında Alman okuruna İskandinav ülkelerindeki kadın hakları hareketi ile ilgili bilgiler vermekte ve İskandinav kadınının önyargılara karşı nasıl savaşımlar verdiğini, geleneklerle olan bağlarını nasıl çözdüğünü ve toplumda artık özgür ve saygın bir yere sahip olduğunu anlatmaktadır.¹⁹ Dizi halinde yayımlanan yazısında Marholm bugün için de geçerli olabilecek dört kadın tipi belirler: En büyük grubu oluşturan birinci grupta iyi niyetli ve zayıf karakterli kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınlar bakıldıkları için sevinirler, tesadüfen kocaları olan erkeklerin kim olduğuna bakmazlar ve evliliğin intim tarafından hoşlanırlar. Oldukça büyük olan ikinci gruptaki kadınlar, evlendikleri erkeği sevmeyizler, ama korkudan da ses çıkaramazlar. Üçüncü gruptaki kadınlar ise evlendikleri erkeği ne severler ne de ondan korkarlar. Erkeğe karşı arda arası kesilmeyen bir kavganın içinde olurlar. Gururlu ve acımasız doğaya sahip iseler hayatı bir kat daha zehir ederler. Marholm bu kadınların duygularına karşılık alamayan, başka bir erkeğe bağlı olup zorunlu olarak edindikleri erkekten öç almak isteyen kadınlar olduğunu söyler. Dördüncü grupta cinsel ve duygusal olarak uyum sağladıkları erkeği bulan kadınlar vardır, ancak bunlar mumla aranacak kadar azdır. Strindberg'in "Baba" adlı eserindeki Laura'yı üçüncü gruba dahil eden Marholm yazısında edebi eserlerden başka örnekler de vermektedir.

Marholm'un yazısının yayınlanmasından sonra "Freie Bühne" kadın sorunları ile ilgili bir tartışma açar.²⁰ Paul Ernst adlı yazar tartışmaya Marholm'u şiddetle eleştiren bir yazı ile katılır. Sosyalist eğilimli olan Ernst burjuva kadın hakları hareketini kadına eşitlik sağlayamayacağı gerekçesiyle reddeder. "Burjuva" demek onun için "dar görüşlülük ve bağınazlık" demektir. Marholm'la alay ederek şu soruları yönelir: "Burjuva reformcusu kısır döngü içinde olup ileri gidememektedir. Günümüzün kadınının soyutluğu olan Nora yeni kadın tipi mi olacak? Her şey eskisi gibi olacaksa yenilik bunun neresindedir? Taviz insanlığı salt birkaç histerik kadınla donatmak mıdır? Ernst dar kafalıların kadına seçme hakkı, öğrenim hakkı vs. verilmesini istediklerini, oysa sosyal koşullar aynı kaldığı sürece bu hakların hiçbir yararının bulunmayacağını da belirtir."²¹

19. Bkz. Freie Bühne I, 1890, s. 168 ve d., 261-265, 364-368.

20. Bkz. Freie Bühne I, 1890, s. 423.

21. Bkz. Freie Bühne I, 1890, s. 423-426.

Bu tartışmalar süredursun ünlü filozof Nietzsche yukarıdaki görüşlerin aksine kadını hâlâ ikinci sınıf bir yaratık olarak görmektedir. Kadında bulunduğu en önemli özelliğin doğurganlık olduğunu söyleyen Nietzsche onun erkeğin egemenliğinden kurtulması görüşünü duymak bile istemez.²² Çünkü kadın eşitlik istiyorsa “egemenlik” elde etmek istiyor demektir. Eşit olmak isteği kadının gerçek isteği değildir, çünkü yalan söylemek onun en büyük maharetidir. Kadının erkekle eşit eğitim görmesini, eşit işi ve eşit görevi olmasını istemek “hayal etmek” demektir, “boş kafalılığın” tipik belirtisidir. “Eğer kadında bilge eğilimler varsa cinsel bakımdan normal değildir.” Kadın üzerine “doğulu” zihniyetle düşünmek gerektiğini belirten Nietzsche onu bir “mülk, tecrit edilmiş bir mal, hizmet” etmesi gereken bir “yaratık” ve insanın kendini onun içinde tamamladığı bir araç olarak kavrar. “Eğer kadının yanına gidiyorsan kırbacı unutma”, der.²³ Başka bir kadın düşmanı da Leo Berg’dir. Berg modern düşünceli erkeklerden “yılan kurnazlığındaki kadına hükümlerlik kazanması” için olanak verdiklerinden dolayı yakındır.²⁴

Nietzsche’nin görüşleri “Freie Bühne” de Josepha Krzyzanowska tarafından cevaplandırılır.²⁵ Krzyzanowska bu sorunun üzerine çok konuşulduğunu, fakat henüz açıklığa kavuşturulamadığını kaydederek filozofun «Kadında her şey bir bilmecedir ve bunların hepsi hamilelikle çözülebilir» iddiasına karşı kadına salt cinsel yönden bakıldığı sürece “anlaşılmazlığın” her zaman var olacağını belirtir. Ancak bu doğru bir bakış tarzı değildir ve elverişsiz koşullarda başlamıştır. Cinsler arasında mevcut olan psikolojik farklılıklara bakılması, tarihsel, sosyal ve ekonomik koşulların hesaplanması gereklidir. Cinsel tepi ortadan kaldırıldığı takdirde kadın belki tam olarak “anlaşılmaz”, ama “dehşet verici” de olmaz. Sorusunu kadınlarla birlikte büyüyen erkeklere yönelten yazar, bir erkeğe kızkardeşinin ya da annesinin “dehşet verici” gelmesinin mümkün olup olamayacağını araştırır. Krzyzanowska kadının “ilk köle olan insan yaratığı” olduğu biçimindeki görüşü de eleştirir ve matriyikal hukukun bunu reddettiğini belirtir.

“Freie Bühne” de bu tür tartışmalar ve istekler daha uzun süre devam edecektir. Öte yandan natüralist yazarlardan Gerhart Hauptmann, Hermann Sudermann ve Frank Wedekind eserlerinde kadın erkek eşitliğini, mutlu bir evlilik için “özgür aşkın” kaçınılmazlığını, kadının erkek tarafından ezilip sömürülmesinin insanlık dışı olduğunu eleştirel bir

22. Bkz. Friedrich Nietzsche: Also sprach Zarathustra, Wilhelm Goldmann Verlag, München, s. 55.

23. A.g.e. s. 56 ve aynı yayınevinde çıkan yazarın “Jenseits von Gut und Böse” adlı eseri: s. 123-124.

24. Bkz. Leo Berg: Der Naturalismus. Zur Psychologie der modernen Kunst, München 1892, s. 13 ve 216 ve d.

25. Bkz. Freie Bühne I, 1890, s. 541-544.